

ВИКОРИСТАННЯ АРТТЕРАПЕВТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОБОТІ З ОСОБАМИ, ПОСТРАЖДАЛИМИ ВІД НАСИЛЬСТВА

(Клюй К. С., здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Мацейко Н. В, асистентка)
Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ, Україна

Насильство є однією з найбільш актуальних соціальних проблем у сучасному світі. Наслідки насильницьких дій, маючи відтермінований характер, суттєво відображаються як на становищі постраждалої людини (погіршення стану здоров'я, психологічні травми, аутоагресивна поведінка, вторинна віктимізація), так і розвитку суспільства в цілому (видатки держави на функціонування спеціалізованих служб підтримки постраждалих та установ по роботі з кривдниками, економічні втрати роботодавців через непрацездатність жертв, падіння загального рівня культури населення, феномен «соціальної естафети» – схильність до відтворення насильницької моделі поведінки особами, що мали відповідний негативний життєвий досвід у минулому тощо).

В Україні від насильства щороку страждає понад 150 тис. громадян. Згідно з даними Нацсоцслужби, лише упродовж першого півріччя 2021 р. зафіксовано 86 955 звернень від жінок з приводу домашнього насильства (для порівняння: 14 564 звернення надійшло від чоловіків та 1778 – від дітей) [5].

У часи повномасштабної війни в Україні насильство не втратило свого масового характеру. Ситуації збройного конфлікту, воєнних дій, період постконфліктного врегулювання та випадки вимушеного переселення лише посилюють масштабність та інтенсивність проявів даного явища, а також призводять до появи нових його форм.

Національною поліцією України у першому півріччі (січень-червень) 2022 р. зафіксовано 104295 повідомлень з приводу домашнього насильства, що на 27,5 % менше у порівнянні з аналогічним періодом 2021 р. (звіт Аналітичного центру ЮрФем). Серед факторів, що вплинули на показники, можна виокремити тимчасову окупацію окремих територій України та припинення функціонування органів державної влади в їхніх межах, активні бойові дії, а також вимушене переміщення та евакуацію населення. Означені вище обставини засвідчують відсутність можливості фіксації фактів подібних неправомірних діянь та надання своєчасної допомоги постраждалим. Як наслідок – прогнозоване зростання випадків насильства, ускладнене посиленням пережитого травматичного досвіду та підвищенням рівня агресивних реакцій, що знайде своє активне відображення у постконфліктний період [4].

Тому актуальним постає питання захисту постраждалих осіб, надання їм своєчасної допомоги, адаптованої до реалій сучасності, з боку загальних і спеціалізованих служб підтримки, а також пошуку найбільш ефективних методів, технологій соціально-психологічної підтримки в подоланні наслідків насильства, серед яких чільне місце посідає арттерапія.

Арттерапію як метод відреагування негативних емоцій, подолання наслідків кризових, травматичних подій розглядали такі закордонні вчені:

Дж. Вайзер, У. Кероул, Е. Крамер, М. Наум, К. Юнг та інші. Серед вітчизняних дослідників практику використання арттерапії в роботі з різними категоріями клієнтів, у тому числі з особами, постраждалими від насильства, вивчали О. Вознесенська, І. Гринчук, О. Деркач, В. Назаревич, О. Тараріна, О. Титаренко. Використання арттерапевтичних методів у професійній діяльності соціальних працівників висвітлювали А. Капська, М. Лукашевич, Л. Тюття, Є. Холостова, В. Шахрай.

Мета дослідження – визначити ефективність арттерапевтичних технологій у контексті надання соціально-психологічної допомоги особам, постраждалим від насильства.

Поняття «арттерапія» має декілька тлумачень: по-перше, це динамічна система взаємодії між особистістю, продуктом її образотворчої діяльності та арттерапевтом у так званому «фасилітуючому» просторі з метою реалізації найважливіших функцій (психотерапевтичної, корекційної, діагностичної, розвиваючої, виховної, реабілітаційної тощо); по-друге, арттерапія може розглядатися як терапевтична процедура особистості; по-третє, як інноваційна технологія, що сприяє збереженню здоров'я [6]. В узагальненому вигляді визначаємо **арттерапію** як сукупність методик, заснованих на застосуванні різних видів мистецтва у своєрідній символічній формі, які дозволяють за допомогою стимулювання художньо-творчих проявів здійснити корекцію психосоматичних порушень, психоемоційних процесів та відхилень в особистісному розвитку, поведінкових проявів [2].

Доцільність використання арттерапевтичних технологій у роботі з постраждалими від насильства обумовлено рядом особливостей. Передбачаючи переважно невербальний характер вираження травматичного досвіду, арттерапія робить взаємодію з ним більш безпечною для клієнта, дозволяючи відреагувати складні почуття, у тому числі такі, що мають деструктивні та самодеструктивні тенденції. Використання різних образотворчих матеріалів та символічних образів дозволяє висловити емоції, які людина не може «прожити» у реальному житті, соціально прийнятним способом – не завдаючи шкоди ні собі, ні оточуючим.

Образотворча діяльність дозволяє обходити так звану «цензуру свідомості», тому являє собою унікальну можливість для дослідження несвідомих процесів, вираження й актуалізації латентних станів.

Цінним при роботі з постраждалими від насильства є те, що у своїх відносинах з фахівцем клієнт може встановити оптимальну для себе дистанцію, оскільки художні матеріали та образи є своєрідними посередниками в її транзакціях зі спеціалістом. Дослідники також відзначають велику цінність фізичного контакту жертв насильства з різними матеріалами, що дозволяє не тільки актуалізувати і відреагувати травматичний досвід, а й оживити сферу фізичних відчуттів, заблокованих у результаті травми [3].

Арттерапія стає не лише засобом відновлення ресурсів постраждалої особи, а й надає можливість знайти нові, що є важливим складником посттравматичного зростання особистості, формування здатності до самовираження і самопізнання. Таке відновлення і опанування нових конструктивних поведінкових патернів відбувається за можливості працювати одночасно з тілесними, образними, емоційними складовими сприйняття травматичного досвіду (О. Вознесенська).

У роботі з постраждалими від насильства рекомендовано використання наступних арт-терапевтичних напрямків.

Ізотерапія являє собою творче, спонтанне чи тематичне малювання. Малюнок виступає ефективним інструментом, адже завдяки йому, особа може вільно висловити свої думки, почуття та переживання через мову образів, символів та кольорів, а також вивільнитися від негативних переживань та «змалювати» своє ставлення до оточуючої дійсності. Постраждалим від насильства можуть пропонуватися наступні теми для малювання: «Автопортрет», «Мій приємний спогад», «Мій найбільший страх», «Минуле, сьогодні, майбутнє», «Я повинна/повинен – я хочу...» тощо.

Глиноterapia являє собою арттерапевтичний напрямок, який передбачає роботу з пластичними матеріалами (глиною). Психокорекційний потенціал роботи з глиною спрямований на розвиток емоційного інтелекту постраждалої особи, формування нових переживань, подолання травматичного досвіду та усвідомлення власних емоційних станів, зміцнення відчуття самоконтролю [1].

Маскотерапія – арттерапевтичний напрямок, що базується на проєкції внутрішнього глибинного стану клієнта назовні за допомогою маски. Такий метод роботи сприяє істинному баченню клієнтом самого себе, відкриваючи, доповнюючи, і розвиваючи пласти особистості, які були приховані від сприйняття або їх сприйняття було спотворено [1].

Танцювально-рухова терапія використовує у якості інструмента виразності рух і танець. В основі даного напрямку лежить уявлення про те, що існує принциповий зв'язок між властивостями особистості й рухами, зміни в рухових звичках впливають на психологічний, емоційний стан людини, її фізичне самопочуття. Це є надзвичайно важливим, оскільки у роботі з постраждалими від насильства, особливо фізичного та сексуального, об'єктом впливу має стати і тіло клієнта. Невербальні творчі методи взаємодії з подібною травмою сприяють досягненню психофізичної єдності, цілісності, інтеграції розщеплених частин особистості.

Фототерапія – лікувально-корекційне застосування фотографії з метою вирішення психосоціальних проблем, а також розвитку і гармонізації особистості. Одна з найпоширеніших технік, яка використовується у роботі з постраждалими від сексуального насильства – діалог з фотографічними образами. Завдяки роботі з фотографією постраждалі можуть переконатися в тому, що їхні звинувачення самих себе в «спокушуванні» насильника й недостатньої відсічі йому є безпідставними, а також відреагувати почуття гніву, ненависті, спрямованого на уявного гвалтівника [2].

Техніка створення фотоколажа також дозволяє глибоко опрацювати досвід минулого, знайти конструктивне вираження пов'язаних з ним складних почуттів.

Метафоричні асоціативні картки (МАК) – це проєктивний, діагностичний та терапевтичний інструмент, який застосовується в рамках арттерапевтичного підходу. В його основі лежить використання метафоричних зображень і текстів, які клієнт здатен наповнювати особистим змістом та успішно працювати з його усвідомленням та трансформацією. У контексті роботи з особами, постраждалими від насильства, даний інструмент дозволяє звернутися до проблеми клієнта через метафору, уникаючи тим самим додаткового дискомфорту та травматизації; сприяє вербалізації проблемної ситуації (проговорення та усвідомлення почуттів і

переживань); допомагає моделювати процеси минулого і майбутнього, долати стресові стани, працювати зі страхами; запускає внутрішні механізми самозцілення.

У роботі з особами, постраждалими від насильства, може використовуватися як індивідуальна, так і групова форма арттерапевтичної взаємодії. Інтенсивний характер відносин при індивідуальній арттерапії створює потенційно небезпечну ситуацію для клієнта, здатну провокувати травматичний досвід. В такому випадку більш доречним є включення постраждалої особи до складу арттерапевтичних груп, основою діяльності яких є активне слухання та емоційна підтримка. Групова арттерапія сприяє подоланню почуття соціальної ізоляції і стигматизованості, що переживаються багатьма жертвами насильства, зокрема сексуального.

Отже, арттерапія є унікальним ресурсним методом, який дозволяє працювати з наслідками психотравмуючих подій, розвивати діапазон комунікативних моделей поведінки, будувати нові життєві смисли та стратегії через створення власних продуктів творчої діяльності, що є важливим у контексті взаємодії з особами, постраждалими від насильства. Дослідження підкреслює необхідність подальшої розробки та вдосконалення арттерапевтичних підходів до роботи з даною категорією клієнтів, а також впровадження їх у практику професійної діяльності фахівців, покликаних надавати соціально-психологічну допомогу й підтримку, з урахуванням реалій сучасності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 232 с.
2. Колпакчи О. С. Арт-терапія: курс лекцій: навч. Посібник. Бердянськ: БДПУ, 2016. 322 с.
3. Куб'як Н. Арт-терапія як засіб реабілітації дітей та підлітків, які постраждали від насильства. Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей: збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 29-30 квітня 2014 р.); за заг. ред. О. Кікінеджи. Тернопіль: Стереарт, 2014. С. 556-558.
4. Мацейко Н. Гендерно-обумовлене та домашнє насильство в Україні: реагування в умовах війни. *Соціально-освітні домінанти професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти*: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Бердянськ, 26-27 жовтня 2022 р.): зб. наук. ст.; уклад. К. Петровська. Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні», 2022. С. 237-243.
5. Мінсоцполітики розробило проект Типової програми для постраждалих від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, а також проект змін до Типової програми для кривдників. Міністерство соціальної політики України: вебсайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/20575.html> (дата звернення: 29.03.2023).
6. Олійник І.В. Арт-терапія як одна з інноваційних психолого-педагогічних технологій у професійній діяльності соціальних працівників. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2018. Випуск 61. С. 208-213.